

Kuveyt 2012

Resmi Adı	Kuveyt Devleti
Başkent	Kuveyt
Yüzölçümü	17.820 km ²
Nüfus	3.025.000
GSYH	173,4 milyar dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Sabah El-Ahmed El-Sabah
Dışişleri Bakanı	Halid El-Sabah
Türkiye Büyükelçisi	Abdullah Abdulaziz El-Duveyik
Askeri Harcamalar	4,7 milyar dolar
Asker Sayısı	22.000

Etnik Yapı

Kuveytli	% 45
Diğer Araplar	% 35
Diğer	% 20

Dini Yapı

Sünni	% 45
Şia	% 40
Diğer	% 15

Petrol Üretimi	3,127 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	0,47 milyon varil/gün
İhracat	121 milyar dolar
İthalat	22,8 milyar dolar

Kuveyt 2012

Fahriye Keskin

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

Bu çalışmada ağırlıklı olarak, 2012 yılı boyunca Kuveyt'te yaşanan iç ve dış politik gelişmelere değinilmiş ve bunun yanı sıra ekonomik gelişmeler ve Kuveyt-Türkiye ilişkilerine de çalışma boyunca yer verilmiştir. Yıl içerisinde Kuveyt'in iç politikası oldukça hareketli geçmiş ve iki defa seçimler yapılmıştır. Dış politikasında ise özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş ve İran ile Körfez ülkeleri ve Batılı ülkeler arasında cereyan eden güvenlik ve enerji bağlamındaki huzursuzluklar öne çıkmıştır. Öte yandan, Arap Baharı bir önceki yıl olduğu gibi Kuveyt'in iç ve dış politikasını etkilemeye devam etmiştir. Bu süreçte ise, Kuveyt'in de üye olduğu Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve Arap Birliği'nin faaliyetleri gündemi önemli ölçüde meşgul etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuveyt | İç Politika | Dış Politika | Ekonomi | KİK | Güvenlik

Kuwait 2012

Abstract

In this study, predominantly domestic and external political events and economic developments in Kuwait during the year 2012 are examined. Added to this, Kuwait-Turkey relations will be scrutinized. Kuwait's domestic policy has been very active during the year and two elections were held within the same year. In terms of Kuwait's foreign policy, especially the civil war in Syria and the unrest between Iran and the Gulf countries, together with Western countries occurred in the context of security and energy came to the forefront. It is without no doubt that the Arab Spring has continued to affect Kuwait's domestic and foreign policy as it was in the last year. Also, the Gulf Cooperation Council (GCC) and the activities of the Arab Union set the agenda of the country.

Keywords: Kuwait | Domestic Policy | Foreign Policy | Economy | GCC | Security

Giriş

2012 yılı Kuveyt açısından iç ve dış politika bağlamında Arap Baharı'nın etkilerini hissettirdiği bir yıl olmuştur. İç politikada yıl içinde sıklıkla meydana gelen istikrarsızlıklar kimi zaman Arap Baharı'nın Kuveyt'te de yayılıp çeşitli değişimleri beraberinde getirebileceği yorumlarını gündeme getirmiştir. Ancak 2011 yılında olduğu gibi bu yıl da Kuveyt söz konusu etkileri hissetmekle kalmış, önemli bir değişime de sahne olmamıştır.

Son iki yıldır özelde Kuzey Afrika'dan Ortadoğu ve Körfez'e uzanan bölgedeki ülkelerin, genelde de tüm uluslararası camianın iç ve dış politik gelişmeleri Arap Baharı'nın etkisine girmiştir. Kuveyt açısından da, her ne kadar devrimleri yakından hisseden ülkelere kıyasla ciddi bir etkide bulunmasa da, Arap Baharı yıl boyunca ülke gündemini oldukça meşgul etmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş Kuveyt'in de üyesi olduğu KİK ve Arap Birliği vasıtasıyla uluslararası arenada sık sık sesini duyurmasını sağlamıştır. Bunun dışında İran'ın Körfez ülkeleri ve Batılı ülkelerle yaşadığı petrol ve nükleer silah üretimi gibi anlaşmazlıklar da güvenlik arayışlarını tetikleme noktasında Kuveyt açısından önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Bunların dışında Kuveyt açısından gerek başka ülkelerle gerekse Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri var olan potansiyelin altında kalmasına rağmen verimli geçmiştir denebilir.

Çalışmada, Kuveyt'in yıl içerisinde Suriye, İran, Irak, ABD ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkileri öne çıkmış ancak burada, ülke bazında bir değerlendirilmeye gitmek yerine, yıl içinde ağırlıklı olarak gündemleri meşgul eden gelişmeler üzerinden bir değerlendirme yapmak daha sağlıklı görülmüştür. Bu doğrultuda yapılan haber taramalarında, objektifliği sağlayabilmek adına mümkün olduğunca çeşitlendirme yoluna gidilmiştir.

İç Politik Gelişmeler

Özellikle 2011 yılı sonlarında Kuveyt'te baş gösteren ayaklanmalar neticesinde, yolsuzluğa bulaştığı iddia edilen Şeyh Nasır el-Muhammed el-Sabah başkanlığındaki hükümet, göstericiler ve muhalefetin parlamentoyu basmasından sonra protestoların daha da büyümesini önlemek amacıyla 28 Kasım'da istifa etmiştir.¹ Ardından 6 Aralık 2011'de meclis feshedilmiş ve Şubat 2012'de erken seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.² 2 Şubat'ta Kuveyt'te yapılan genel seçimleri İslami partilerin öncülük ettiği muhalefet kazanmış, liberaller ise kaybetmiştir. 2009 seçimleriyle oluşan yasama döneminde 4 kadın milletvekili görev yaparken, bu seçimde toplam 286 adaydan 50 sandalyeli meclise hiç kadın üye girememiştir. Meclise aşırı muhafazakâr Selefilere içeren İslami adaylardan 14 kişi girerken, aşiret tabanından gelen muhafazakâr adaylar 20 milletvekilliği kazanmıştır. Böylece muhalifler 34 (23'ü Sünni İslamcı) olmak üzere liberaller 9, genel olarak el-Sabah ailesi yanlısı olan Şiiler ise 7 sandalye kazanmıştır.³ Genel olarak ifade etmek gerekirse mecliste muhalifler üçte ikilik çoğunluğu elde etmişlerdir.⁴

Şubat seçimleriyle muhalefetin kontrolüne geçen Parlamento ile el-Sabah ailesinin hâkimiyetindeki hükümet arasında gerginlikler devam etmiştir. Bunun üzerine Kuveyt Emiri el-Sabah yasama ve yürütme arasındaki gerginliğin giderilmesi için parlamentoyu Anayasa'nın 106. maddesine dayanarak 1 ay süreyle askıya almış⁵, Kuveyt Anayasa Mahkemesi ise Haziran ayında Şubat seçimleriyle oluşan ve İslami adayların ağırlıkta olduğu meclisin anayasaya aykırı olduğuna ve bir önceki meclisin göreve gelmesine hükmetmiştir.⁶ Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı 1 Aralık'ta yapılacak seçimlere kapı aralamıştır. Kuveyt Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü Shafeeq Ghabra'ya göre bu durum ülke içinde daha fazla bölünmeyi beraberinde getirmiştir.⁷ Anayasa Mahkemesi'nin Şubat seçimlerinin illegal olduğunu belirtmesi sonrasında hükümet ve muhalefet arasındaki ilişkiler bozulmuştur.⁸ Seçimler sonucunda İslamcıların parlamentoda kontrolü ele geçirmesi üzerine ülke hızla politik bir anlaşmazlık içerisine sürüklenmiştir.⁹ Bunun üzerine hükümet istifa kararı almış ve 1 Temmuz'da Emir tarafından, yeni hükümet kurulana dek görevine devam etmesi kararlaştırılan hükümetin istifası kabul edilmiştir.¹⁰

Feshedilen meclisin muhalif milletvekilleri, bazı kabileler ve siyasi hareketler, el-Sabah'ın seçmenin 4 yerine 1 aday için oy kullanmasını öngören seçim sisteminde yaptığı değişikliğin yönetim yanlısı adayların lehine olduğu ve el-Sabah hanedanının siyasi nüfuzunu arttırdığı gerekçeleriyle seçimleri boykot etmişlerdir.¹¹ Ayrıca seçim kanununda yapılan değişikliği eleştirerek "anayasaya karşı darbe" olarak nitelendirmişlerdir.¹² Oylamaya ilişkin olarak Kuveyt Emiri tarafından getirilen yeni kurallar, muhaliflerin bunların yönetim yanlılarının avantajına olduğu iddia etmeleri sebebiyle, muhaliflerin yoğun tepkisine yol açmıştır.¹³ Bunun üzerine Kuveyt Emiri el-Sabah 7 Ekim'de, 2006'dan itibaren 5.'si gerçekleşen, Parlamento'nun feshine karar vermiş ve seçimlerin 1 Aralık'ta yapılmasını kararlaştırmıştır.¹⁴

Seçim öncesinde Kuveyt, seçim kanununda yapılan değişiklikler üzerine, gençler/aktivistler ve güvenlik güçleri arasında “Onur Yürüyüşü”, “Vatan Onuru” gibi isimlerle anılan protestolara ve çatışmalara sahne olmuştur.¹⁵ Shafeeq Ghabra, gençlerin başı çektiği bu protesto hareketlerinin ülkede en önemli muhalif güç haline geldiğini ifade etmektedir.¹⁶ Muhalefet ve Emir taraftarları arasındaki gerginlik bu süreçte gittikçe artmış ve 21 Ekim’de ülke tarihinde görülen en büyük ve kimi kaynaklarca 100 bin kimilerince de yaklaşık 150 bin kişilik katılımın olduğu ifade edilen gösteriler meydana gelmiştir. Gösterilerin sonunda İslamcı görüşlere sahip eski milletvekili Velid et Tabatabai, Ulusal Cephe Sözcüsü Halid Fadlallah ve kardeşi Raşid’in gözetimine alındığı ifade edilmiştir.¹⁷

1 Aralık’ta Kuveyt’te Şubat ayı sonrasında ikinci seçimler gerçekleştirilmiştir. Muhaliflerin tepkisi ve boykot kararı sebebiyle katılımın % 39.7 olduğu seçimlerde, Şii gruplar mecliste en kalabalık grubu oluşturmuştur.¹⁸ Seçim sonuçlarına göre, 18 milletvekili yeniden meclise seçilmiştir. Kadınlar 3 vekille temsil edilirken, Şii eksenli Ulusal İslami Birlik ise -şu ana kadar elde ettikleri en yüksek sandalye sayısı olan- 17 sandalye kazanmıştır. 50 sandalyeli meclisin kalanını ise bağımsızlar teşkil etmiştir.¹⁹ Bu şekilde, seçimi boykot kararı alan muhalifler daha öncesinde ortalama % 60 olan seçimlere genel katılımın yaklaşık % 40 oranında olmasıyla bir anlamda seçimden istediklerini almış görünmektedir.²⁰ Buna rağmen liberaller, İslamcılar ve milliyetçilerden oluşan muhalefet, halkın iradesini yansıtmadığı gerekçesiyle yeni meclisin gayrimeşru olduğunu ileri sürmüştür.²¹ Yine seçimlerin muhaliflerce boykot edilmesi ve katılımın eskiye oranla çok düşük kalması gibi gerekçelerle yeni meclisin de uzun ömürlü olmayacağı yorumları yapılmış, ayrıca seçimlerin boykot edilmesinin toplumsal ve mezhepsel gibi ayrışmaları da körüklediği ifadeleri gündeme gelmiştir.²²

Seçimlerin akabinde 5 Aralık’ta Emir el-Sabah, Şeyh Cabir el-Mübarek el-Hamad el-Sabah’ı tekrar başbakanlık görevine getirerek yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.²³ Yeni seçilen Kuveyt Meclisi, eski hükümette kabineden sorumlu Devlet Bakanı Ali er-Raşid’i meclis başkanlığına seçmiş²⁴ ve 16 Aralık günü seçimlerin ardından Meclis ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.²⁵ Kısaca Kuveyt’te 2012 senesi iç politika bağlamında oldukça çalkantılı geçmiştir. Bu durum, Kuveyt’in iç politik anlamda oturmuş bir yapısının bulunmadığını ve bunun ülkenin iç siyaseti için bir tehdit olarak durduğunu göstermektedir.

Dış Politik Gelişmeler: Güvenlik ve İstikrar Arayışları

Uluslararası Görüşmeler ve Arap Baharı’nda Suriye

Kuveyt dış politikasında 2012 yılına damgasını vuran olay şüphesiz “Arap Baharı” adı altında cereyan eden sürecin son halkası olan Suriye’de yaşanan iç savaş olmuştur. Bu kapsamda Kuveyt gerek kendi başına gerekse üyesi olduğu KİK bünyesinde çeşitli küresel ve bölgesel güçlerle ilişki içerisine

girmiştir. Arap Baharı ile birlikte bölge devletleri endişeye kapılmış ve bu durum KİK'e önem kazandırmıştır diyebiliriz. Bu süreçte dikkatleri çeken önemli bir husus da güvenlik bağlamındaki tedbir arayışlarının artmış olması olup, yıl içerisinde gerçekleşen gelişmelerle kendisini göstermesidir.

Kuveyt, Arap Baharı'nın Mart 2011'den itibaren süren ve gittikçe daha vahim hale gelen Suriye'deki şiddet olayları konusunda 2011 yılında olduğu gibi²⁶ 2012 yılında da çeşitli platformlarda sesini yükseltmeye devam etmiştir. Bu bağlamda özellikle KİK çatısı altında atılan adımlar ya da verilen mesajlar önemlidir. Yıl içerisinde Kuveyt özellikle Suriye, İran, Irak, ABD, Rusya ve Türkiye ile ilişkilerinde ön plana çıkmıştır.

Bu yılın başında KİK üyeleri, BM Güvenlik Konseyi'nden Suriye'ye, Arap Birliği'nin Beşar Esad'ın istifa etmesi ve yeni seçimlere gidilmesini içeren önerilerini dikkate alması için baskı yapmasını istemiştir. Suriye ise "iç işle-
rimize açıkça müdahale ediliyor" diyerek plana karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Aralık ayında Suriye'nin Arap Birliği'nin ülkedeki şiddeti sona erdirmeye yönelik planına uyup uymadığını denetlemek için oluşturulan gözlemciler heyetindeki 6 KİK üyesi (Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, BAE, Umman) Suriye'den çekilme kararı almıştır. Her ne kadar daha sonra Şam yönetimi bu süreyi 23 Şubat'a kadar uzatmışsa da bölgenin nüfuzlu ülkelerinin gözlemcilerini çekmiş olmasının Arap Birliği'nin misyonu için bir darbe anlamına geldiği yorumları da gündeme gelmiştir.²⁷ Hatta 7 Şubat'ta KİK dönem başkanı Suudi Arabistan'ın açıkladığı üzere, 6 KİK üyesi Şam'daki elçilerini geri çekme kararı almıştır.²⁸

4 Mart'ta Riyad'da KİK Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla 122. KİK Bakanlar Kurulu olağan toplantısı yapılmış, Suriye'deki krizde Arap Birliği'nin KİK'in önerdiği görüşler doğrultusunda hareket ettiği belirtilmiş ve üyeler arasında birlik olunmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.²⁹ Kuveyt açısından önemli bir dış politik gelişme 27-29 Mart tarihlerinde Bağdat'ta gerçekleştirilen 23. Arap Birliği Zirvesi'ne katılması olmuştur. Çünkü bu ziyaret Irak'ın Kuveyt'i işgalinden 22 yıl sonra ilk kez gerçekleşmesi açısından önem taşımaktadır.³⁰ Kuveyt Başbakanı'nın Ocak 2011'de Irak'a bir ziyareti olmuş³¹ ancak Emir tarafından ilk defa bu yıl ziyaret yapılmıştır. Suriye konusunda BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın hazırladığı 6 maddelik barış planının görüşüleceği zirveye Arap Birliği'nin 22 üyesinden 8'inin lideri katılmıştır.³² Zirve sonunda Suriye konusunda Altı Maddeli Plan kabul edilmiş ve uygulanmasının önemi üzerinde durulmuştur.³³

24 Şubat'ta Tunus'ta gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Grubu'nun ilk toplantısından sonra, ikinci toplantı 1 Nisan'da İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.³⁴ Toplantıya Suriye'deki şiddetin ve akan kanın durdurulmasını görüşmek amacıyla, aralarında BM, AB, Arap Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, KİK ve Afrika Birliği temsilcilerinin de bulunduğu toplam 83 ülke ve uluslararası örgütün katılımı olmuş, bu şekilde artan ilgi memnuniyetle karşılanmıştır.³⁵ 19 Nisan'da Fransa'nın girişimiyle düzenlenen üçüncü toplantıya ise Türkiye, ABD, Almanya, Katar, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, Mısır, İngiltere, İtalya,

BAE ve Tunus'un yanı sıra Kuveyt de katılmıştır.³⁶ Suriye'de cereyan eden şiddet olayları karşısında tarafını muhalifleri destekleme noktasında belirleyen Kuveyt'te Meclis 1 Mart'ta kabul ettiği tasarıyla Özgür Suriye Ordusunu destekleme kararı almış, Kuveyt hükümetinin Esad yönetimiyle ilişkilerini kesmesini istemiş ve Esad'ın halkına karşı işlediği suçlardan dolayı yargılanması çağrısında bulunmuştur.³⁷ Kuveyt'in Suriye'deki muhaliflere sağladığı askeri ve siyasi desteğe³⁸ örnek olarak, Esad rejimine karşı mücadele eden gruplardan Şam Kurtuluş Tuğayları'na Kuveyt başta olmak üzere Körfez ülkelerindeki zenginlerin sağladığı destek verilebilir. Yine fikri ve altyapı olarak Şam Kurtuluş Tuğayları'na benzeyen Şam Kartalları Tuğayı'nın da askeri ve siyasi açıdan Kuveyt, Suudi Arabistan ve Bahreyn'den yardım alması örnek gösterilebilir.³⁹

Akabinde 7 Mart'ta Riyad'da Körfez ülkeleri Dışişleri Bakanları ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Suriye'deki gelişmeleri görüşmek için bir araya gelmiştir.⁴⁰ Lavrov ve KİK Dışişleri Bakanları arasındaki bir başka toplantı ise 15 Kasım'da yine Riyad'da olmuştur. Toplantının ana gündem maddesi yine Suriye olmuş ve Lavrov bu konuda "Rusya'nın Beşar Esad rejimini savunduğunu zannetmiyorum, biz Suriye halkını savunuyoruz" ifadelerini kullanmıştır.⁴¹

12 Nisan'da yürürlüğe giren Annan Barış Planı'na rağmen, 25 Mayıs'ta Hula'da 92 kişinin öldürüldüğü olaylar üzerine, Kuveyt Arap Birliği dönem başkanı olarak diğer ülkelerle temasa geçerek, yaşanan olayları kınamış ve Arap Birliği'ni acil toplantıya çağırmıştır.⁴² Bunun üzerine, 5 Haziran'da İstanbul'da, Katar Başbakanı ve ABD, İngiltere, BAE, Tunus, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, İtalya, Almanya, Fransa, Mısır ve Türkiye Dışişleri Bakanları, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile Kuveyt ve İspanya'dan üst düzey temsilcilerin katıldığı olağanüstü Suriye toplantısı yapılmıştır.⁴³ Aynı gün Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde KİK ülkeleri Dışişleri Bakanlarının bir araya geldiği 123. Dönem Toplantısı'nda da Suriye'de yaşananlar önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur.⁴⁴

6 Haziran'da Türkiye'nin başkanlığında İstanbul'da yapılan, ABD ve 17 ülkenin dışişleri bakanları, Terörizmle Mücadele Küresel Forumu toplantısından bir gün önce bir araya gelmiş ve 12 Nisan'da yürürlüğe girmesine rağmen henüz ülkedeki şiddeti durduramayan ateşkes kararını ve Suriye'deki artan şiddet olaylarını tartışmışlardır.⁴⁵ 7 Haziran'da Katar Başbakanı ve ABD, İngiltere, BAE, Tunus, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, İtalya, Almanya, Fransa, Mısır Dışişleri Bakanları ile AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile Kuveyt ve İspanya'dan üst düzey temsilcilerin katılımıyla gerçekleştirilen Terörizmle Mücadele Küresel Forumu Toplantısı'nda ise Suriye halkına ek destek dâhil atılabilecek adımlar ve Esad sonrası bir Suriye'ye yönelik etkili bir geçiş sürecinin koordinasyonu ele alınmıştır.⁴⁶

Suriye konusunda önemli toplantılardan birisi de 30 Haziran'da BM'nin beş daimi üyesi ve Türkiye, Irak, Kuveyt ve Katar'ın katıldığı Cenevre Toplantısı olmuştur. Burada Suriye'de kurulacak ulusal birlik hükümeti ile krizin

çözümüne kavuşturabileceği düşüncesinin öne çıktığı görülmektedir. Toplantı sonuç bildirisinde Annan, katılımcıların Suriye’de geçiş hükümetinin kurulması üzerinde anlaşmalarını belirtmiştir.⁴⁷ Ancak öne sürülen barış planının Suriyeli muhaliflerce kabul görmediği ifade edilmiştir. Örneğin Suriyeli muhaliflerden Heytam Melih bu barış planını bir “zaman kaybı” olarak nitelendirerek, Beşar Esad rejiminin üyeleriyle masaya oturmayacaklarını ifade etmiştir. Yine Suriye Ulusal Konseyi Sözcüsü Bessam Kodmani de anlaşmanın belirsiz olduğunu, mekanizması ve uygulama takviminin eksik olduğunu söylemiştir. Ancak Ahmet Davutoğlu, daha evvelki görüşmelerde sadece ateşkes üzerinde durulurken bu toplantıda, serbest seçimler, çoğulcu bir toplum, serbest gösteri hakkı, serbest basın gibi bir dönüşüm sürecinden bahsedilmesi sebebiyle toplantının ayrı bir önemi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸ Bunun dışında, 2-3 Temmuz’da Kahire’de düzenlenen Suriye’nin Muhalifleri Konferansı’na Suriyeli muhalif temsilcilerin yanı sıra BM’nin beş daimi üyesinin temsilcileri, Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil el-Arabi, Arap Birliği Temsilcisi Kofi Annan, Türkiye, Irak ve Mısır Dışişleri Bakanları ile Kuveyt ve Katar’ın temsilcileri katılmıştır. Toplantıda konuşan Davutoğlu muhalif grup temsilcilerine “birlik olup güçlerini birleştirmeleri” çağrısında bulunmuştur.⁴⁹

İslam Zirvesi öncesinde 12 Ağustos’ta olağanüstü toplanan Arap Birliği Dışişleri Bakanları’nın gündeminde de yine Suriye’de yaşanan olaylar ve BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan’ın 2 Ağustos’ta görevi bırakacağına açıklanması üzerine, yerine getirilecek isim konusu yer almıştır.⁵⁰ 4-5 Eylül tarihlerinde Kahire’de Arap Birliği Dışişleri Bakanları olağan toplantısı sırasında Kuveyt ve Katar Dışişleri Bakanları Suriye muhalefetinin birleşmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁵¹ 12 Kasım’da Kahire’de bir araya gelen Arap Birliği Dışişleri Bakanları’nın gündemini de Arap Birliği Kuveyt Temsilcisi Muhammed el-Ganim’in belirttiği üzere yine Suriye konusu teşkil etmiştir.⁵² 24 Aralık’ta Bahreyn’de Kuveyt ve Bahreyn liderlerinin katılımıyla 33. KİK Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Burada da Suriye ve Filistin’deki gelişmeler, İran’ın nükleer faaliyetleri ve bazı ekonomik meseleler toplantının başlıca gündem maddeleri arasında yer almıştır.⁵³

Kısaca söylemek gerekirse, Kuveyt 2012 yılı boyunca dış politikasında KİK çatısı altında özellikle Suriye’de yaşanan şiddet olayları üzerine yapılan uluslararası görüşmeler kapsamında oldukça yoğun bir dış politika gündemine sahip olmuştur.

Hürmüz Boğazı Meselesi ve Askeri Restleşmeler

Küresel ekonomi için sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri açısından son derece önemli bir bölge olan Basra Körfezi’nin istikrarı konusu yıl içerisinde gündemleri oldukça meşgul etmiştir. 28 Ocak’ta İstanbul’da Türkiye-KİK Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı’nda Hürmüz Boğazı’nın kapanmaması noktasında taraflar anlaşmışlardır.⁵⁴ Ancak Hürmüz Boğazı konusunda ABD ve AB’nin İran petrolüne yaptırım uygulaması halinde, İran tarafından ara

ara gelen dünyanın en büyük transit petrol hatlarından biri olan Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidi, başta ABD olmak üzere buradan faydalanan ülkeleri alarma geçirmiştir. Nitekim İran'ı bölgede dengeleyebilmek ya da dizginleyebilmek için de bu bölge ABD açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple, Irak'tan askerlerini çekmesine rağmen ABD'nin Kuveyt'teki Arifcan Kampı, Ali el-Salim Hava Üssü ve Suhring Kampı'nda yaklaşık 15 bin askeri bulunmaktadır.⁵⁵ Böyle bir tehdit karşısında Kuveyt'in de birtakım stratejiler geliştirmeye çalıştığı ve başka alternatifler üzerinde durduğu ancak henüz bir somut plan üzerinde anlaşamadığı belirtilmiştir.⁵⁶ Kuveyt'in kıyı güvenliği için yapılan deniz operasyonlarının başındaki komutan Şeyh Mübarek Ali el-Sabah, petrol ihracı ya da malların ithali ve yük taşımacılığı noktasında KİK ülkeleri için oldukça önemli olan Hürmüz Boğazı'nın kapatılması durumuyla nasıl baş edeceklerini bildiklerini, hem KİK ülkelerinin kendi donanmalarını hem de ABD, Avustralya ve Fransa donanmalarıyla koordinasyon kurmayı içeren bir plana sahip olduklarını ancak henüz bu planın uygulamaya konulmadığını ifade etmiştir.⁵⁷

Önemli bir gelişme, Aralık ayı sonunda Kuveyt'in NATO'ya eğitim merkezi için arazi tahsis ettiği haberi olmuştur. Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah Halid el-Hamad el-Sabah, yaptığı açıklamada Kuveyt'in NATO ile ilişkilerini geliştirmek istediğini vurgulamış ve alınan bu kararda NATO'nun 2004 yılında İstanbul'da bahsettiği "bölgenin güvenlik ve istikrarını ilgilendiren girişim" ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Yine bölgesel güvenlik algılamaları doğrultusunda Kuveyt açısından bir başka gelişme Fransa'dan alacağı gündeme gelen 18 ila 22 arasındaki Rafale savaş uçakları olmuştur.⁵⁹ İran'ın bu tehdidine karşılık ABD de Körfez ve çevresindeki deniz gücünü arttırmaya başlamıştır. ABD, John Stennis ve USS Carl Vinson uçak gemilerini ve destek gemilerini bölgeye sevk etmiş, ayrıca, bu iki uçak gemisi üzerinde bulunan 150 civarındaki savaş uçağı ve helikopterlerden oluşan büyük bir hava gücünü de İran kıyılarına yakın bir noktaya konuşlandırmıştır. Bunlara ek olarak, Kuveyt'te 2 piyade tugayını (15 bin civarındaki kara gücü), başka birlikler ile büyük bir helikopter filosunu da hazırda bekletmektedir.⁶⁰ El Cezire'nin, ABD'nin Florida eyaletindeki Ordu Merkezi Karargâhı'nın (CENTCOM) verilerine dayandırdığı habere göre, İran'ın çevresinde 125 bin ABD askeri mevcut olduğu, özellikle de Kuveyt'te 2012 yılında ABD askeri varlığı hususunda önemli bir artışın olduğu ifade edilmektedir.⁶¹

İran'ın bu çıkışlarının yanında BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya ile İran arasındaki nükleer görüşmelerden sonuç alınamaması da silah satışlarını arttırmıştır. Bu bağlamda Kuveyt'in, İran'ın bu faaliyetleri karşısında özellikle de İran'ın uzun menzilli füzeler geliştirmesi karşısında etkili bir hava savunma sistemi olan Patriot füzesi almak için harekete geçmesi üzerine, Pentagon 4.2 milyar dolarlık alımı Kongre'nin onayına sunmuştur. Nitekim İran ile Körfez ülkeleri arasında yaşanan gerilimin bir diğer sebebi, İran'ın Esad rejimini desteklemesine karşılık, başta Suudi Arabistan ve Katar

olmak üzere Körfez ülkelerinin Suriyeli muhalifleri özellikle para ve silah olmak üzere desteklemesidir.⁶² Ayrıca sahip oldukları Şii nüfus sebebiyle KİK ülkeleri bölgede İran'ı bu nüfusu kullanarak kendilerine karşı bir tehdit oluşturabileceğini düşünmekte; Körfez ülkeleri ve İran arasındaki bu gerginlik ise ABD ve Batı'nın silah satışları noktasında işine gelmektedir.⁶³ İran'a Hürmüz Boğazı konusunda gözdağı verme niteliğinde değerlendirilebilecek bir gelişme ise 8-14 Nisan tarihleri arasında ABD ve 4 Arap ülkesine (Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE) ait 200 jetin Hürmüz Boğazı'nda yaptıkları geniş çaplı ortak tatbikat olmuştur.⁶⁴

İran konusunda tehdit algılamaları üzerine 25 Aralık'ta, İran'ın Hürmüz'de 4 gün süren tatbikatı esnasında, Bahreyn'in başkenti Manama'da bir araya gelen KİK ülkeleri aldıkları kararla ortak askeri komutanlık kurulması üzerinde uzlaşmış ve böylece ortak bir komutaya sahip bir ordu (Peninsula Shield-9) için ilk adımı atmışlardır.⁶⁵ 13 Kasım'da Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, BAE, Umman ve Bahreyn İçişleri Bakanları'nın katılımıyla Riyad'da düzenlenen 31. KİK Toplantısı'nda KİK ülkeleri içişleri bakanları tarafından güvenlik ve işbirliği anlaşmasının imzalanması da bu doğrultuda atılan adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.⁶⁶

Diğer Dış Gelişmeler

KİK ülkeleri arasında bir birliğe gidilmesi konusu gündeme gelen mevzulardan olmuştur. Aralık 2011'deki KİK Zirvesi'nde Suudi Kralı Abdullah KİK ülkelerine işbirliğinden birlik safhasına geçilmesi çağrısını yinelemiş ve bunun özellikle bölgedeki güvenlik tehditleri sebebiyle gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷ Nitekim İran'dan algılanan güvenlik tehditleri ve bunları bertaraf etme konusunda ABD desteğine olan güvensizlik, Körfez ülkeleri arasında birlik oluşumunu gerekli kılmaktadır. Bu zirvede, Kral Abdullah örgüt üyeleri arasında siyasi ve ekonomik anlamda bir birliğe gidilmesi önerisinde bulunarak, bu alandaki çalışmalarını yürütecek bir komisyonun kurulmasını önermiştir. Suudi Kral, ülkeler arasında egemenlik haklarından feragat edilmeksizin dış ilişkiler, ekonomi, güvenlik gibi alanlarda birlikte karar alınmasını sağlayacak bir mekanizmanın kurulmasını önermiştir.⁶⁸

Bu çerçevede 14 Mayıs'ta Riyad'da 14. İstişare Zirvesi'nde bir araya gelen KİK üyelerinin gündeminde olan birlik konusunda herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır. Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal "Biz bütün KİK üyesi altı ülke ile birlikte birliğe girme konusunda tamamen bir işbirliği içerisindeyiz" demiş ve "önümüzdeki zirvede altı KİK üyesi ülkenin birliğe geçmesini temenni ediyorum" demiştir.⁶⁹ Toplantıda önemli bir kazanım, üyeler arasında kolektif güvenliği teşvik amacıyla imzalanan güvenlik anlaşması olmuştur denilebilir.⁷⁰

20 Mayıs'ta Lübnan'ın kuzeyindeki Akkar Bölgesi'nde, Sünni din adamı Şeyh Ahmed Abdulvahit'in askeri bir kontrol noktasında durma ihtarına uymaması gerekçesiyle vurularak öldürülmesi sonrasında taraftarlarının ayaklan-

masıyla Lübnan'da başlayan olaylar da Kuveyt'i bu ülkedeki vatandaşları sebebiyle tehdit etmiş, Kuveyt bu ülkedeki vatandaşlarını ülkeden ayrılması konusunda uyarmıştır.⁷¹

Kuveyt'in gündemini meşgul eden konulardan birisi de İran ile yaşadığı 2010 yılında başlayan casusluk krizi olmuştur. Kuveyt'te İran için casusluk yaptığı anlaşılan kişilerin 2 yıldır devam eden davaları neticelenmiş ve Kuveyt Temyiz Mahkemesi'nin verdiği karara göre 2 İranlı idam cezasına, 2 Kuveytli de müebbet hapse çarptırılmıştır. İran ise bu kararı kınamış ve İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ramin Mehmanparast bunu “şaşırtıcı” ve “kabil edilemez” olarak nitelendirmiştir.⁷²

Kuveyt açısından önemli gelişmelerden bir diğeri de 15-17 Ekim tarihlerinde Kuveyt'in ev sahipliğinde gerçekleştirilen Asya İşbirliği Diyalogu Zirvesi olmuştur. Zirvede enerji arzı, gıda güvenliği, proje finansmanı, bilgi teknolojileri ve insan kaynakları gibi konular görüşülmüş, Kuveyt tarafından Asya kıtasında yoksullukla mücadele için 2 milyar dolarlık bir fonun kurulması önerilmiş ve fona Körfez ülkelerinin 300 milyon dolar düzeyinde bir katkı sağlayacağı açıklanmıştır.⁷³

18 Ekim tarihinde Afganistan'ı ziyaret eden Emir ziyaret sonrasında Afganistan'da büyükelçilik açacaklarını, böylece iki ülke ilişkilerinin daha da gelişeceğini ifade etmiştir.⁷⁴ 2011 yılında insan hakları noktasında gittikçe önemli gelişmeler kaydettiği belirtilen Kuveyt⁷⁵, bu yıl da insani yardım konusunda Suriye'deki çatışmalardan kaçan mültecilere yaptığı 1 milyon dolarlık yardımla gündeme gelmiştir.⁷⁶

Kuveyt'in bu yıl içinde dışarıya yaptığı yardımlar konusunda değinilebilecek son bir gelişme ise, Van'da 24 Ekim 2011'de meydana gelen deprem sonrasında olduğu gibi, bu yıl da Kuveyt'ten Vanlılara destek gelmesi ve Kuveyt Emiri'nin isteği üzerine Van'a 550 konteyner yaptırılması olmuştur.⁷⁷

Ekonomik Gelişmeler

Temelde petrol üretimine dayalı olan Kuveyt ekonomisi açısından bu sene de dinamik gelişmeler olmuştur. Kuveyt yıl içerisinde özellikle ulaşım, yatırım, inşaat projeleri ve enerji, ihracat-ithalat faaliyetleri ile gündemde olmuştur. Bu kapsamda demiryolu projeleri için Kuveyt'in yaklaşık 14 milyar dolar ayıracağı ifade edilmiştir. Bunun yanında, KİK açısından yaklaşık 1.68 trilyon dolara ulaşan tüm inşaat projelerinden 489.4 milyar dolarlık kısmının aktif olarak devam ettiği ve bunun da 196 milyar dolarının Kuveyt'teki projelerin değeri olarak tahmin edildiği söylenmiştir.⁷⁸

Sağlanan vize muafiyetleri de ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde kolaylıklar sağladığından önemlidir. Bu kapsamda Kırgızistan'ın vize muafiyeti sağladığı 44 ülkeden biri de Kuveyt olmuştur. Bunun dışında, Tunus Cumhurbaşkanı Munsif Merzuki'nin 25 Nisan'da Kuveyt'e düzenlediği ziyaret sonrasında, Tunus'un da Kuveyt'i vizeden muaf tuttuğunu ifade etmiş, bunun yanında Merzuki Tunus'un Kuveyt'le olan tüm ticari engelleri kaldırmaya ha-

zır olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Yine 23 Mart'ta Emir'in Filipinler'e yaptığı ziyaret sonunda vize anlaşması imzalanmış, ayrıca imzalanan 4 ayrı anlaşma ile de iki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.⁸⁰

Bankacılık alanında da Kuveyt'in önemli iştirakleri olmuştur. Ekonomik kriz içindeki Yunanistan'ın ikinci büyük bankası olan Eurobank EFG yüzde 70'lik hisse sahibi olduğu Eurobank Tekfen'in hisselerini Kuveytli Burgan Bank'a satmak üzere anlaşmıştır.⁸¹

2012 yılı temel makroekonomik göstergeler ve dış ticaret hacmine baktığımızda tahmini rakamlar şu şekildedir:

Temel makroekonomik göstergeler ⁸²	2012(tahmini)
GSYİH (milyar \$)	165.9
GSYİH (büyüme, %)	6.3
Enflasyon (TÜFE, ort.%)	3.2
İş Gücü (milyon)	2.304
İşsizlik Oranı (%)	2.1
İhracat (milyar \$)	109.4
İthalat (milyar \$)	24.1
Döviz Kuru (ort., KD:\$)	0.2801
Dış Borçlar (milyar \$)	28.21 (31 Dec. 2012)

Dış Ticaret Hacmi ⁸³ (Bin Dolar)				
	İhracat	İthalat	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
2012/6	130.681	151.927	282.608	-21.246

Enerji bağlamındaki gelişmelere baktığımızda ise özellikle son 6 yıldır bir dizi politik krizle sarsılan Kuveyt, OPEC'in 4. büyük ham petrol üreticisidir. Ayrıca Emirlik'in belirttiği üzere Kuveyt, küresel petrol rezervlerinin yaklaşık % 10'una sahip olup, günde yaklaşık 3 milyon varil petrol pompalamaktadır.⁸⁴ Petrol konusu yıl içinde Kuveyt'in de aralarında bulunduğu OPEC Petrol Bakanları'nın 12 Aralık'ta Viyana'daki toplantısında gündeme gelmiştir. BM Güvenlik Konseyi ve AB'nin uyguladığı ambargolar nedeniyle İran'ın petrol ithalatının düşmesi, Kuveyt, BAE, Irak, Suudi Arabistan gibi petrol ülkelerinin işine yarımış dolayısıyla toplantıda İran'ın günlük üretim kotasında indirimle gidilmesi teklifini Kuveyt, Suudi Arabistan ve BAE kabul etmemiş, 30 milyon varillik kotanın devamında ısrar etmişlerdir.⁸⁵

Petrol fiyatlarındaki yüksek seyir Körfez ekonomisinin daha da canlanacağı yorumlarını beraberinde getirmiş ancak derecelendirme kuruluşu Fitch'in hazırladığı rapora göre, Kuveyt'te kötüleşen iç siyasi sürecin ekonomik yapısını da etkileyebileceğini öne sürmüştür.⁸⁶

Petrol ⁸⁷	2012 (tahmini)	Doğalgaz	2012 (tahmini)
Kanıtlanmış Petrol Rezervi (milyar bbl)	99.0	Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervi (milyar m ³)	1.800
Petrol Üretimi (günlük/milyon varil)	2.57	Doğalgaz Üretimi (milyar m ³)	14.8
Petrol Tüketimi (günlük/varil)	435.000	Doğalgaz Tüketimi (milyar m ³)	16.1
Petrol İhracatı (günlük/milyon varil)	2.14	Doğalgaz İthalatı (milyar m ³)	1.3
Petrol İhracatından Sağlanan Gelir (milyon \$)	66.394	Doğalgaz İthalatının Toplam Değeri (milyon \$)	437

Şüphesiz ekonomik alanda Kuveyt'te meydana gelen gelişmeler bu kadarla kalmamıştır. Bir sonraki başlık altında da Türkiye ile Kuveyt arasındaki ekonomik ilişkilere yer verilmek suretiyle bu alandaki incelemelere devam edilmektedir.

Türkiye ile İlişkiler

Kuveyt-Türkiye ilişkileri önceki kısımlarda değinildiği gibi siyasi alanlarda özellikle Suriye'de yaşanan gelişmeler sebebiyle daha çok KİK ve Arap Birliği bünyesinde yapılan görüşmeler çerçevesinde sık sık gündeme gelmiştir. Bunun dışında 2011 yılında olduğu gibi bu yıl da iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkiler ile enerji, turizm ve yatırım alanlarında görüşmeler yapılmıştır. Örneğin, 28 Ocak'ta İstanbul'da yapılan Türkiye-KİK Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı'nda Türkiye ve KİK ülkeleri arasında çeşitli alanlarda tesis edilen işbirliği imkânları değerlendirilmiş ve yeni imkânlar gündeme getirilmiştir. Ticaret, yatırım, tarım, gıda güvenliği, ulaştırma, iletişim, enerji, su, elektrik, sağlık, turizm, çevre gibi konularda işbirliğinin derinleştirilmesinin yanında Suriye, Irak, Filistin, Mısır ve Lübnan'daki gelişmelerle İran'la yaşanan Hürmüz Boğazı anlaşmazlığı üzerinde durulmuştur.⁸⁸ Davutoğlu 2010 Ekim ayında Kuveyt'te açıkladıkları 2011-2012 Eylem Planı kapsamında ticaret, yatırım gibi bahsedilen bu alanlarda kurulan alt komitelerin önemli çalışmalar yaptığından bahsetmiş, 2002 yılından beri Körfez'den gelen 30 milyar dolarlık yatırımın ilişkilerin gelişmesi konusunda önemli bir gösterge olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

5-7 Şubat tarihlerinde İstanbul'da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği evsahipliğinde, KİK Odaları Federasyonu ve Türkiye Körfez İşbirliği Konseyi işbirliğinde Türkiye-KİK 1. İş Forumu yapılmıştır. Türkiye ve KİK üye ülkeleri arasındaki yatırım potansiyelinin ve bölge içi ticaretin geliştirilmesi konuları Forum kapsamında ele alınan konular olmuştur.⁹⁰ 12-14 Mart tarihlerinde Kuveyt'te 13. Uluslararası Enerji Forumu Bakanlar Toplantısı ile 5. Uluslararası Enerji İş Forumu Toplantısı 73 ülkenin delegasyonunun katılımıyla düzenlenmiştir. Türkiye'den ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız katılmıştır.⁹¹

2012 yılı turizm açısından da verimli geçen bir yıl olmuştur denebilir. Nisan başında Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) üzerinde yoğunlaştığı 3 ülke olan Kuveyt, Bahreyn ve Katar tur operatörleri Antalya'ya davet edilmiş ve bölgenin tanıtımı yapılmıştır. BAKA'nın davetiyle Antalya'ya gelen tur operatörleri tarafından Antalya'nın turizm potansiyeli iyi bulunmuştur.⁹² 18-22 Nisan tarihlerinde ise yine turizm açısından Körfez ülkelerinin ilgisini çekebilmek amacıyla Kastamonu Konfederasyonu, Türkiye Ortadoğu Turizm Konseyi ve Türk Hava Yolları işbirliği ile Batı Karadeniz Fam Trip düzenlenmiş ve buna Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Dubai ve Abu Dabi'den seyahat acenteleri yetkilileri katılmıştır.⁹³ Yine 25 Aralık'ta Bursa'da bir araya gelen Kuveyt'in de aralarında bulunduğu Arap Turizm Örgütü temsilcileri tarafından Bursa 2013 yılı için ana destinasyon merkezi ilan edilmiş, böylece 2013 yılının Bursa turizmi açısından oldukça önemli bir yıl olacağı öngörülmüşünde bulunulmuştur.⁹⁴

4-6 Haziran tarihlerinde İstanbul'da 20 ülkeden yaklaşık 50 hükümet temsilcisinin katılımıyla Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya konulu Dünya Ekonomik Forumu düzenlenmiştir. Zirve hem Türkiye'de ilk kez gerçekleşmesi hem de 1971'de Genova'da kurulan organizasyonun tarihinde en geniş konulu toplantı olması sebebiyle önem arz etmiştir.⁹⁵ "Dönüşüm Sürecindeki Bölgeler Arasında Köprüler Kurmak" temalı toplantıya 70'i aşkın ülkeden 1000'i aşkın iş dünyası, devlet, akademi ve sivil toplum lideri katılmıştır.⁹⁶ Toplantının eşbaşkanlarından biri olan Kuveyt'i temsilen National Bank of Kuwait Group CEO'su İbrahim S. Dabdoub katılmıştır.⁹⁷ Toplantıda konuşan Başbakan Yardımcısı Ali Babacan "Ekim 2010'da Kuveyt'teki toplantıda kabul edilen 2011-2012 Ortak Eylem Planı'nın başarıyla uygulamaya konulmasından son derece memnun olduklarını, bu süreçte ilişkileri somut projelere geliştirmek amacıyla kurulmasını kararlaştırdıkları alt komitelerin faaliyete geçtiğini" ifade etmiştir. Bunun dışında 9 Eylül'de Ankara'da Kuveyt Meclis Başkanı Danışmanı Abdullah Matuk el-Matuk'un da katıldığı, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin (SESRIC) açılışı yapılmıştır. Açılışa katılan Babacan'ın vurgusu ise bu ülkeler arasındaki engellerin kaldırılması üzerine olmuş ve şöyle demiştir: "İslam coğrafyası için bir hayalimiz var. Bu ülkeler arasında ürünler ve insanlar serbestçe hareket etsin. Sermaye aksın. Enerji serbestçe hareket etsin. Sınırlar yavaş yavaş anlamını yitirsin... Kuveyt'ten yola çıkan bir insan Fas'a kadar yolculuğunu rahatça yapsın..."⁹⁸

Gayrimenkul yatırımları ve inşaat projeleri de Türkiye ve Körfez ülkeleri arasında önemlidir. Bu kapsamda 5-7 Aralık tarihlerinde İstanbul'da Körfez-Avrasya İşadamları Derneği'nin organizesiyle Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelere 100 milyar dolarlık yatırım potansiyeline sahip şirketlerin katılımıyla Türk-Körfez Gayrimenkul Yatırım ve İşbirliği Kongresi düzenlenmiştir.⁹⁹

Bu şekilde Kuveyt yıl içerisinde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde önemli bir ortak olarak öne çıkmıştır. Bunu da somut bir şekilde Türkiye'nin

2012-2013 yılları için belirlediği hedef ve öncelikli ülkeler arasında Kuveyt'in de yer almasından görebiliyoruz.¹⁰⁰

Sonuç

2012 yılı açısından Kuveyt'in kısa bir genel değerlendirmesini yapmak gerekirse, iç politik gelişmeler açısından Kuveyt, 2011 yılına oranla baktığımızda, Arap Baharı'nın Kuveyt'i de etkileyip etkilemeyeceği yorumları eşliğinde daha hareketli geçmiş ve 2011 yılında parlamentonun feshiyle sona eren süreç bu yıl seçimlerin yapılmasıyla başlamış ve iki defa seçimlerin yapılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla iç politikadaki kırılma yapı, bu yıl da gündeme gelen gelişmelerle yine kendisini göstermiştir. İç politikadaki bu kırılma ise Kuveyt açısından önemli bir tehdit olarak durmaktadır.

Dış politik gelişmeler açısından, Körfez ülkeleri ve tabiki Kuveyt açısından 2012, KİK ve Arap Birliği'nin faaliyetlerinin ağırlıkta olduğu bir yıl olmuştur. Bu faaliyetler ise ağırlıklı olarak Mart 2011'den beri iç huzursuzlukların hâkim olduğu ve her geçen gün daha da vahim bir hale bürünen Suriye'deki iç savaş konusunda KİK ve Arap Birliği çatısı altında yapılan görüşmeler şeklinde olmuştur. Yine İran'la yaşanan petrol anlaşmazlıkları ve Hürmüz Boğazı meselesi sebebiyle bölgede algılanan tehditler askeri birtakım tedbirleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda silah satışları, askeri tatbikatlar gibi güvenlik ve ekonomik çıkar odaklı girişimler oldukça gündemde olmuştur. Bu süreçte KİK gittikçe önem kazanmıştır. Bu noktada bölgede birlik oluşturma çabaları için olasılıklar artmıştır. Güvenlik algılamaları bu devletleri KİK altında birlikte hareket etmeye daha fazla sürüklemiş görünmektedir.

Ekonomik açıdan 2012 yılı geçen yıl olduğu gibi yine hareketli bir yıl olmuştur ancak Körfez'in ekonomik potansiyeli göz önüne alındığında beklenen düzeyde değildir. Türkiye'nin dış politikasında özellikle Suriye konusunda yaşananlar sebebiyle gündeme gelen Kuveyt ve KİK ilişkileri, ekonomik anlamda da önemli gelişmelere sahne olmuştur.

Kronoloji

- **28 Ocak** İstanbul'da Türkiye-KİK Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı'nda Hürmüz Boğazı'nın kapanmaması noktasında taraflar anlaşmışlardır.
- **28 Ocak** İstanbul'da Türkiye-KİK Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı yapılmıştır.
- **2 Şubat** Kuveyt'te yapılan genel seçimleri İslami partilerin öncülük ettiği muhalefet kazanmış, liberaller kaybetmiştir.
- **7 Şubat** KİK dönem başkanı Suudi Arabistan'ın açıkladığı üzere, 6 KİK üyesi Şam'daki elçilerini geri çekme kararı almıştır.
- **5-7 Şubat** İstanbul'da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ev sahipliğinde, KİK Odaları Federasyonu ve Türkiye Körfez İşbirliği Konseyi işbirliğinde Türkiye-KİK 1. İş Forumu yapılmıştır.
- **24 Şubat** Tunus'ta Suriye Halkının Dostları Grubu'nun ilk toplantısı yapılmıştır.
- **1 Mart** Kuveyt Meclisi kabul ettiği tasarıyla Özgür Suriye Ordusunu destekleme kararı almıştır.
- **4 Mart** 122. KİK Bakanlar Kurulu olağan toplantısı Riyad'da yapılmıştır.
- **7 Mart** Riyad'da Körfez ülkeleri Dışişleri Bakanları ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Suriye'deki gelişmeleri görüşmek için bir araya gelmiştir.
- **12-14 Mart** Kuveyt'te 13. Uluslararası Enerji Forumu Bakanlar Toplantısı ile 5. Uluslararası Enerji İş Forumu Toplantısı 73 ülkenin delegasyonunun katılımıyla düzenlenmiştir.
- **23 Mart** Emir'in Filipinler'e yaptığı ziyaret sonunda vize anlaşması imzalanmıştır.
- **27-29 Mart** Bağdat'ta 23. Arap Birliği Zirvesi yapılmıştır. Zirve, Irak'ın Kuveyt'i işgalinden 22 yıl sonra ilk kez gerçekleşmesi açısından önem taşımaktadır.
- **Nisan** Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) üzerinde yoğunlaştığı 3 ülke olan Kuveyt, Bahreyn ve Katar tur operatörleri Antalya'ya davet edilmiş ve bölgenin tanıtımı yapılmıştır.
- **1 Nisan** İstanbul'da Suriye Halkının Dostları Grubu'nun ikinci toplantısı gerçekleştirilmiştir.
- **8-14 Nisan** ABD ve 4 Arap ülkesine (Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE) ait 200 jet Hürmüz Boğazı'nda geniş çaplı tatbikat yapmıştır.
- **19 Nisan** Fransa'nın girişimiyle Suriye Halkının Dostları Grubu'nun üçüncü toplantısı düzenlenmiştir.
- **18-22 Nisan** Kastamonu Konfederasyonu, Türkiye Ortadoğu Turizm Konseyi ve Türk Hava Yolları işbirliği ile Batı Karadeniz Fam Trip düzen-

lenmiş ve buna Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Dubai ve Abu Dabi'den seyahat acenteleri yetkilileri katılmıştır.

- **25 Nisan** Tunus Cumhurbaşkanı Munsif Merzuki'nin Kuveyt'e düzenlediği ziyaret sonrasında dile getirdiği üzere Tunus da vizeden muaf tuttuğunu ifade etmiştir.
- **14 Mayıs** Riyad'da 14. İstişare Zirvesi'nde KİK üyeleri bir araya gelmiştir.
- **4-6 Haziran:** İstanbul'da 20 ülkeden yaklaşık 50 hükümet temsilcisinin katılımıyla Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya konulu Dünya Ekonomik Forumu düzenlenmiştir.
- **5 Haziran** İstanbul'da, Katar Başbakanı ve ABD, İngiltere, BAE, Tunus, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, İtalya, Almanya, Fransa, Mısır ve Türkiye Dışişleri Bakanları, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile Kuveyt ve İspanya'dan üst düzey temsilcilerin katıldığı olağanüstü Suriye toplantısı yapılmıştır.
- **5 Haziran** Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde KİK ülkeleri Dışişleri Bakanları bir araya gelmiştir.
- **7 Haziran** İstanbul'da Katar Başbakanı ve ABD, İngiltere, BAE, Tunus, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün, İtalya, Almanya, Fransa, Mısır Dışişleri Bakanları ile AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile Kuveyt ve İspanya'dan üst düzey temsilcilerin katılımıyla gerçekleştirilen Terörizmle Mücadele Küresel Forumu Toplantısı yapılmıştır.
- **30 Haziran** Suriye konusunu görüşmek üzere, BM'nin beş daimi üyesi ve Türkiye, Irak, Kuveyt ve Katar'ın katıldığı Cenevre Toplantısı yapılmıştır.
- **1 Temmuz:** Emir tarafından, yeni hükümet kurulana dek görevine devam etmesi kararlaştırılan hükümetin istifası kabul edilmiştir.
- **2-3 Temmuz** Kahire'de Suriyeli muhalif temsilcilerin yanı sıra BM'nin beş daimi üyesinin temsilcileri, Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil el-Arabi, Arap Birliği Temsilcisi Kofi Annan, Türkiye, Irak ve Mısır Dışişleri Bakanları ile Kuveyt ve Katar'ın temsilcilerinin katıldığı Suriye'nin Muhalifleri Konferansı yapılmıştır.
- **12 Ağustos** İslam Zirvesi öncesinde olağanüstü toplanan Arap Birliği Dışişleri Bakanları'nın gündeminde yine Suriye'de yaşanan olaylar ve BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilci Kofi Annan'ın 2 Ağustos'ta görevi bırakacağını açıklanması üzerine, yerine getirilecek isim konusu yer almıştır.
- **4-5 Eylül** Kahire'de Arap Birliği Dışişleri Bakanları olağan toplantısı sırasında Kuveyt ve Katar Dışişleri Bakanları Suriye muhalefetine birleşmesi gerektiğini vurgulamışlardır.
- **9 Eylül** Ankara'da Kuveyt Meclis Başkanı Danışmanı Abdullah Matuk el-Matuk'un da katıldığı, İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin (SESRIC) açılışı yapılmıştır.

- **7 Ekim** Emir, 2006'dan itibaren 5.'si gerçekleşen, Parlamento'nun fesihine karar vermiş ve seçimlerin 1 Aralık'ta yapılmasını kararlaştırmıştır.
- **15-17 Ekim** Kuveyt'in ev sahipliğinde Asya İşbirliği Diyaloğu Zirvesi gerçekleştirilmiştir.
- **18 Ekim** Afganistan'ı ziyaret eden Emir ziyaret sonrasında Afganistan'da büyükelçilik açacaklarını, böylece iki ülke ilişkilerinin daha da gelişeceğini ifade etmiştir.
- **21 Ekim** Ülke tarihinde görülen en büyük ve kimi kaynaklarca 100 bin kimilerince de yaklaşık 150 bin kişilik katılımın olduğu ifade edilen gösteriler meydana gelmiştir.
- **12 Kasım** Kahire'de bir araya gelen Arap Birliği Dışişleri Bakanları'nın gündemini yine Suriye konusu teşkil etmiştir.
- **13 Kasım** 31. KİK Toplantısı'nda KİK ülkeleri içişleri bakanları tarafından güvenlik ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.
- **15 Kasım** Lavrov ve KİK Dışişleri Bakanları arasında ana gündem maddesinin Suriye olduğu bir toplantı yapılmıştır.
- **Aralık** Kuveyt'in NATO'ya eğitim merkezi için arazi tahsis etmiştir.
- **1 Aralık** Kuveyt'te Şubat ayı sonrasında ikinci seçimler gerçekleştirilmiş, Şii gruplar mecliste en kalabalık grubu oluşturmuştur.
- **5 Aralık** Emir el-Sabah, Şeyh Cabir el-Mübarek el-Hamad el-Sabah'ı tekrar başbakanlık görevine getirerek yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.
- **5-7 Aralık:** İstanbul'da Körfez-Avrasya İşadamları Derneği'nin organizasyonu ile Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelere 100 milyar dolarlık yatırım potansiyeline sahip şirketlerin katılımıyla Türk-Körfez Gayrimenkul Yatırım ve İşbirliği Kongresi düzenlenmiştir.
- **12 Aralık** Kuveyt'in de aralarında bulunduğu OPEC Petrol Bakanları Viyana toplanmıştır.
- **16 Aralık** Seçimlerin ardından Kuveyt Meclisi ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.
- **24 Aralık** Bahrein'de 33. KİK Toplantısı yapılmıştır.
- **25 Aralık** Bahrein'in başkenti Manama'da bir araya gelen 6 KİK üyesi aldıkları kararla ortak askeri komutanlık kurulması üzerinde uzlaşmıştır.
- **25 Aralık** Bursa'da bir araya gelen Kuveyt'in de aralarında bulunduğu Arap Turizm Örgütü temsilcileri tarafından Bursa 2013 yılı için ana destinasyon merkezi ilan edilmiştir.

Notlar

- 1 Fahriye Keskin, "Kuveyt 2011", *Ortadoğu Yıllığı 2011*, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım, Sayı 7, Yıl 7, Açılım Kitap, 2012, s. 385; "Kuwait Ex-PM Shuns Parliament Probe Again", *Gulf News*, 10 Haziran 2012.
- 2 "Kuwait Court Voids Election and Reinstates Parliament", *BBC News*, 20 Haziran 2012; "Parliament Dissolution 7th in Kuwait's History", *KUNA*, 06.12.2011.
- 3 "Kuwait Election: Islamists-led Opposition Makes Gains", *BBC News*, 3 Şubat 2012; "Kuveyt Halkı Sandık Başında", *Zaman*, 2 Şubat 2012; "Müslüman Kardeşler Kuveyt Seçimlerinde Zafer Kazandı", *Zaman*, 4 Şubat 2012.
- 4 Sylvia Westall, "Unity Top Challenge for Kuwait's Opposition Movement", *Reuters*, 28 Kasım 2012.
- 5 "Kuveyt Anayasa Mahkemesi, Parlamento Seçimlerini İptal Etti", *Zaman*, 20 Haziran 2012; "Kuwait Adjourns Parliament for One Month", *Gulf News*, 18 Haziran 2012.
- 6 "Kuwait Protest at Court Ruling Dissolving Parliament", *BBC News*, 27 Haziran 2012; "Kuwait's Top Court Rejects Election Law Change", *BBC News*, 25 Eylül 2012.
- 7 Shafeeq Ghabra, "The Arab Revolutions: A Second Independence", *The GCC in the Mediterranean in Light of the Arab Spring*, *Mediterranean Paper Series*, 2012.
- 8 "Kuwait Prime Minister Sheikh Jaber al-Sabah Reappointed", *BBC News*, 5 Aralık 2012.
- 9 "Kuwait Parliamentary Election Set for December 1", *Gulf News*, 20 Ekim 2012.
- 10 "Kuwait Emir Accepts Cabinet Resignation", *Gulf News*, 1 Temmuz 2012.
- 11 "Kuveyt'te Seçim Kampanyaları Başladı", *Zaman*, 14 Kasım 2012.
- 12 "Kuveyt'te Yönetim Karşısı Gösteriler", *Zaman*, 21 Ekim 2012.
- 13 "Kuveyt'te Genel Seçim Yapılıyor", *BBC*, 1 Aralık 2012.
- 14 "Kuwait Emir al-Sabah Dissolves Parliament", *BBC News*, 7 Ekim 2012; "Kuwait Emir Dissolves Parliament", *Gulf News*, 7 Ekim 2012; "Kuveyt'teki Protestolar Devam Ediyor", *Zaman*, 4 Aralık 2012.
- 15 Abdullah al Shayji, "Kuveyt'te Sorunlar Derinleşiyor", *Zaman*, 15 Aralık 2012; "Kuveyt'te Seçim Kampanyaları Başladı", *Zaman*, 4 Kasım 2012.
- 16 Sylvia Westall, "Unity Top Challenge for Kuwait's Opposition Movement", *Reuters*, 28 Kasım 2012.
- 17 "Kuveyt'te Ülke Tarihinin En Büyük Protesto Gösterisi Yapıldı", *Zaman*, 22 Ekim 2012; "Kuveyt Tarihinin En Büyük Protestosu", *Hürriyet*, 22 Ekim 2012; "Kuveyt'te 100 Bin Kişilik Ayaklanma", *CNN Türk*, 21 Ekim 2012; "Kuveyt'te Yönetim Karşısı Gösteriler", *Akşam*, 1 Kasım 2012.
- 18 "Kuveyt'te Yeni Başbakan Atandı", *Hürriyet*, 5 Aralık 2012.
- 19 "Kuveytli Eski Milletvekillerinden Seçim Kararnamesine İtiraz", *Zaman*, 3 Aralık 2012; "Kuveyt'te Seçim Sonuçları Belli Oldu", *Trt Haber*, 2 Aralık 2012.
- 20 "Kuveyt'te Zafer Boykotun!", *Dünya Bülteni*, 2 Aralık 2012.
- 21 "Kuveyt'te Seçimin Galibi Şiiler", *NTV*, 2 Aralık 2012.
- 22 Muhammet Örtlek, "Kuveyt Seçimlerinin Ardından: El Sabah Emirliğinde Yeni Bir Kriz", *IMPR*, (Erişim) <http://www.impr.org.tr/kuveyt-secimlerinin-ardından-el-sabah-emirliğinde-yeni-bir-kriz/>, 9 Aralık 2012 (19 Şubat 2013).
- 23 "Kuveyt'te Yeni Başbakan Atandı", *Anadolu Ajansı*, 5 Aralık 2012.
- 24 "Kuveyt'te Meclis Başkanlığına Ali er-Raşid Seçildi", *Zaman*, 16 Aralık 2012.
- 25 "Kuveyt Emiri Sabah, 16 Aralık'ta Meclisi Toplanmaya Çağırıldı", *Zaman*, 3 Aralık 2012.

- 26 Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Keskin, *agm.*, s.390.
- 27 "Körfez Ülkeleri Gözlemlerini Suriye'den Çekti", *BBC*, 24 Ocak 2012; "Suriye Arap Gözlemlerinin İznini Uzattı", *BBC*, 25 Ocak 2012.
- 28 "Körfez Ülkeleri, Şam Elçilerini Geri Çekiyor", *Zaman*, 8 Şubat 2012.
- 29 "Körfez Ülkeleri Dışişleri Bakanları Riyad'da Toplandı", *haberler.com*, 4 Mart 2012.
- 30 "Kuwait Emir in First Visit to Baghdad in 22 Years", *Gulf News*, 29 Mart 2012.
- 31 F. Keskin, *agm.*, s.391.
- 32 "Arap Birliği Zirvesi Başlarken Bağdat'ta Patlamalar", *BBC*, 29 Mart 2012.
- 33 "Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı Başkanlık Sonuçları", İstanbul, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 1 Nisan 2012.
- 34 "Tunus'ta 2012 Böyle Geçti", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 2012.
- 35 "Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı Başkanlık Sonuçları", İstanbul, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 1 Nisan 2012; "US and GCC Press for Next Steps", *Gulf News*, 1 Nisan 2012.
- 36 "Suriye Halkının Dostları Toplantısı Başladı", *Zaman*, 19 Nisan 2012.
- 37 "Kuveyt'ten Özgür Suriye Ordusu'na Destek", *Dünya Bülteni*, 1 Mart 2012.
- 38 "Kuwaitis Team Up With Rebels in Syria", *Gulf News*, 11 Haziran 2012.
- 39 Atilla Sandıklı-Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM*, Rapor no: 52, Kasım 2012, s. 23-24.
- 40 "Suriye İçin Körfez-Rusya Buluşması", *Yeni Asya*, 2 Mart 2012.
- 41 "KİK Dışişleri Bakanları, Riyad'da Lavrov ile Bir araya Geldi", *Zaman*, 15 Kasım 2012.
- 42 "BM, Hula Katliamını Kınadı", *CnnTürk*, 28 Mayıs 2012; "Arap Birliği Acil Toplanacak", *Anadolu Ajansı*, 27 Mayıs 2012; "Kuwait Condemns Massacre in Syria", *Gulf News*, 27 Mayıs 2012.
- 43 "İstanbul'da Olağanüstü Suriye Toplantısı", *BBC*, 6 Haziran 2012.
- 44 "KİK Bakanlar Konye'de Toplandı", *Zaman*, 5 Haziran 2012.
- 45 "17 Ülkenin Dışişleri Bakanları Bir Araya Geldi", *Zaman*, 6 Haziran 2012.
- 46 "Esed Sonrası Süreç Görüldü", *Zaman*, 7 Haziran 2012.
- 47 Atilla Sandıklı-Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM*, Rapor no: 52, Kasım 2012, s. 51; "Annan, Cenevre Toplantısı Sonuç Bildirisini Açıkladı", *Zaman*, 1 Temmuz 2012.
- 48 "Esad'a Ne Olacağı Belirsiz", *Hürriyet*, 1 Temmuz 2012.
- 49 "Davutoğlu'ndan Suriye Muhalefetine Birlik Çağrısı", *Zaman*, 3 Temmuz 2012; "Suriye Muhalefeti Esed Sonrasını Tartışıyor", *Zaman*, 2 Temmuz 2012.
- 50 "Kofi Annan Görevi Bıraktı", *Turkish Journal*, 2 Ağustos 2012; "Arap Birliği Dışişleri Bakanları Suriye'yi Tartışacak", *Zaman*, 11 Ağustos 2012.
- 51 "Katar ve Kuveyt: Suriye Muhalefeti Birleşmeli", *Zaman*, 3 Temmuz 2012; "Arap Birliği Dışişleri Bakanları Suriye'yi Tartışacak", *Zaman*, 11 Ağustos 2012.
- 52 "Arap Birliği Olağanüstü Toplanacak", *Zaman*, 4 Kasım 2012.
- 53 "KİK'in 33. Zirve Toplantısı Bahreyn'de", *turkarabnews.com*, 24 Aralık 2012.
- 54 "Türkiye-Körfez İşbirliği Derinleşiyor", *Zaman*, 29 Ocak 2012.
- 55 "ABD, Kuveyt'teki Askeri Varlığını Sürdürecektir", *Zaman*, 19 Haziran 2012; "İran'ın Hürmüz Boğazı'nı Kapatma Tehdidi", *Sabah*, 11.01.2012.
- 56 "Kuveyt, Hürmüz Boğazı'nın Kapanma İhtimaline Karşı Hazırlık Yapıyor", *Zaman*, 10

- Nisan 2012; "Kuwait Mulls Scenarios in Case Hormuz is Shut", *Gulf News*, 10 Nisan 2012.
- 57 "Gulf Has Plans If Hormuz Blocked", *Kuwait Times*, 31 Ocak 2012.
- 58 "Kuveyt, NATO'ya Arazi Tahsis Etti", *Zaman*, 21 Aralık 2012.
- 59 "Fransa, Katar ve Kuveyt'e Savaş Uçağı Satacak", *Hürriyet*, 9 Ocak 2012.
- 60 "Körfez'de Çok Tehlikeli Durum", *Zaman*, 16 Ocak 2012.
- 61 "US Bases Encircle Iran", *Aljazeera*, 1 Mayıs 2012.
- 62 "İran ile Yaşanan Gerilim ABD'nin Silah Satışlarını Artırdı", *Hürriyet*, 1 Ağustos 2012.
- 63 "Körfez'den İran'a: Bölgeyi Karıştırma", *Zaman*, 26 Aralık 2012.
- 64 "Hürmüz'de Arap-Amerikan Tatbikatı", *Zaman*, 13 Nisan 2012; "ABD Uçakları Havalandı, Ahmedinejad Meydan Okudu", *Hürriyet*, 13 Nisan 2012.
- 65 "Körfez'de Tek Orduya Doğru", *Hürriyet*, 26 Aralık 2012; "GCC Forces Begin Peninsula Shield Maneuvers", *Arab News*, 17 Şubat 2013.
- 66 "Körfez Ülkeleri Güvenlik İşbirliği Anlaşması İmzaladı", *haberler.com*, 13 Kasım 2012.
- 67 "Oman's Foreign Minister Says There is No Gulf Union", *Gulf News*, 6 Haziran 2012.
- 68 Muhittin Ataman-Gülşah Neslihan Demir, "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharı'na Bakışları", *SETA Analiz*, Sayı 52, Ekim 2012, s. 23.
- 69 "KİK Zirvesi Sonucunda Beklenen Birlik Ertelendi", *Zaman*, 14 Mayıs 2012.
- 70 "Security Pact Endorsed", *Gulf News*, 15 Mayıs 2012; "Should Gulf Co-operation Council Push for Economic Unity?", *BBC News*, 26 Mayıs 2012.
- 71 "Lübnan Son Bir Haftada İki Defa İç Savaşın Eşiğinden Döndü", *Hürriyet*, 22 Mayıs 2012; "Saudi Arabia, UAE, Qatar and Kuwait Urge Lebanon Exodus", *BBC News*, 15 Ağustos 2012; "Kuwait Urges Citizens to Avoid Lebanon", *Gulf News*, 21 Mayıs 2012.
- 72 "Kuwait Condemns Iran Rejection of Court Verdict", *Gulf News*, 31 Mayıs 2012; "Kuveyt'te İran Casuslarına İdam", *TimeTürk*, 30 Mayıs 2012.
- 73 "Küresel Ekonomik Gelişmeler Raporu", *T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, 15-19 Ekim 2012; "İran-Afganistan-Tacikistan Hatında Üçlü Zirve", *Zaman*, 17 Ekim 2012.
- 74 "Kuveyt Afganistan'da Büyükelçilik Açıyor", *Zaman*, 18 Ekim 2012.
- 75 F. Keskin, *agm.*, s.388.
- 76 "Kuwait Pledges to Donate \$1m to Syrians", *Gulf News*, 1 Nisan 2012.
- 77 "Kuveyt Emiri'nden Van'a 550 Konteyner", *Zaman*, 18 Nisan 2012.
- 78 "Ortadoğu Demiryollarına 2015'e Kadar 250 Milyar Dolar Yatırılacak", *Zaman*, 29 Eylül 2012; "Körfez'deki İnşaat Projelerinin Değeri 1.68 Trilyon Doları Buluyor", *Zaman*, 11 Eylül 2012.
- 79 "Tunisia to Exempt GCC Citizens from Visas", *Gulf News*, 25 Nisan 2012.
- 80 "Visa Deal Signed as Kuwait Emir Visits Philippines", *Gulf News*, 24 Mart 2012.
- 81 "Kuveytli Burgan, 'Tamamı' Şartı Koydu, Tekfenbank'ta Yunanlının Hisselerini Aldı", *Hürriyet*, 10 Nisan 2012.
- 82 World Economic Outlook Oct 2012, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text.pdf>, s. 82 ve 195; The World Factbook-Kuwait, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html>, Kuwait Economy 2013, http://www.theodora.com/wfbccurrent/kuwait/kuwait_economy.html
- 83 *Kuveyt Ülke Bülteni*, Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu, Ağustos 2012, s. 10

- 84 "Kuwait Emir Asks Outgoing PM Jaberto Form Cabinet", *Gulf News*, 6 Temmuz 2012.
- 85 "OPEC Gelirleri 1 Trilyon Dolara Ulaştı", *Hürriyet*, 31 Aralık 2012; "OPEC Petrol Bakanları Toplantısı Viyana'da Başladı", *Zaman*, 12 Aralık 2012.
- 86 "Körfez Ekonomisi 2013'te Büyümeye Devam Edecek", *Zaman*, 28 Aralık 2012.
- 87 *Kuveyt Ülke Bülteni*, Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu, Ağustos 2012, s. 5
- 88 "Türkiye-Körfez İşbirliği Derinleşiyor", *Zaman*, 29 Ocak 2012; "Ümidimiz Suriye'nin Arap Birliği Planına Yanıt Vermesidir", *Hürriyet*, 28 Ocak 2012.
- 89 "Davutoğlu: Filistin'deki Ulusal Uzlaşmayı Desteklemekteyiz", *Zaman*, 28 Ocak 2012.
- 90 Türkiye-KİK 1. İş Forumu, 5-7 Şubat 2012, İstanbul, Four Seasons Hotel, <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.aspx?rid=545&lst=DuyurularListesi>
- 91 13th IEF and 5th IEBF, 12-14 March 2012, Kuwait, <http://www.ief.org/events/event-details.aspx?eid=18>; T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/mart____.tr.mfa
- 92 BAKA 2012 Yılı 6 Aylık Ajans Ara Faaliyet Raporu, <http://www.baka.org.tr/uploads/56272012yiliAjansAraFaaliyetRaporu.pdf>, Eylül 2012, s.59; "Arap Tur Operatörleri Antalya Turizminin Potansiyelini Güçlü Buldu", *Zaman*, 2 Nisan 2012.
- 93 "Körfez Ülkelerinden 45 Seyahat Acentası, Kastamonu ve Sinop'u Keşfe Çıktı", *Hürriyet*, 24 Nisan 2012; "Batı Karadeniz Fam Trip Yoğun ilgi Gördü", *tourismtoday.net*, 21 Nisan 2012.
- 94 "Bursa'nın Ana Destinasyon Olması Tarihi Fırsat", *Haberler.com*, 26 Aralık 2012.
- 95 "Dünya Ekonomik Forumu İstanbul'da Başladı", *Milliyet*, 5 Haziran 2012; "Erdoğan'ın Davos'u", *Radikal*, 6 Haziran 2012.
- 96 "Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya Konulu İlk Dünya Ekonomik Forumu'nun Açılışını Başbakan Erdoğan Yapacak", http://www3.weforum.org/docs/EUME12/WEF_EUME12_MA_PreMeeting_PressRelease_TR.pdf, 1 Haziran 2012.
- 97 "Dünya Ekonomik Forumu İstanbul'da Düzenlenecek", *Zaman*, 3 Nisan 2012.
- 98 "İslam İşbirliği Teşkilatı Üyeleri Arasında Vizeler Kaldırılmalı", *Zaman*, 9 Eylül 2012.
- 99 Türk-Körfez Gayrimenkul Yatırım ve İşbirliği Kongresi, <http://www.gayrimenkulkongresi.com/>; "Arap Milyarderler Gayrimenkul İçin İstanbul'da", *Zaman*, 6 Aralık 2012.
- 100 "İhracatın Ekseni Kaydı, Hedef Ülkeler Listesi Değişti", *Hürriyet*, 21 Mayıs 2012; "İhracat Pazarlarının Çeşitlendirilmesi: 2012-2013 Dönemi Hedef ve Öncelikli Ülkelerin Belirlenmesi Çalışması", *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-hedef.cfm>